

שיכרון סיני

בימים אלה, לפני 55 שנים, בחודש יוני 1967 פרצה מלחמת ששת הימים, שבעקבותיה נכבש חצי האי סיני. ובתום 16 שנה, אחרי מלחמת התשה שנמשכה לאורך כל התקופה הזאת, ומלחמת יום הכיפור שהוליכה להסכם שלום בין ישראל ומצריים, ואחריו גם עם ירדן, והחל שינוי, הגם שלא מילא את כל הציפיות, טבע את חצי האי סיני בתודעתו של הישראלי המטייל. גם אנוכי, כתושב אילת, לקיתי ב"שיכרון סיני" אותה אהבה לנופיו וחופיו ששיגעה ציבור לא קטן מצעירי ישראל, בדגש לאוהבי הטבע ושוחרי השלווה וערכי התרבות, שהם חלק מהמסורת והדת היהודית - שטיילו ובילו בו. חלקם היו מדריכי ומטיילי החברה להגנת הטבע, שחלמו ליצור, בין הפסגות והנופי הפרא, את מה שעד אז נחשב לנוגד את מגמות הפיתוח של מדינת ישראל. החברה שהייתי אחד ממדריכיה, הקימה בסיני ארבעה בתי ספר שדה, ויחד עם רשות הטבע, שמונתה לשמור ולקיים שם דו-קיום עם האוכלוסייה הבדווית, שיתבסס על כבוד הדדי ושמירת הטבע. מאז הסכם השלום קם דור חדש, "שלא ידע את סיני", אך הטמיע חלק מהערכים הללו, שעברו בירושה למצריים, שממשיכה לשמר את הטבע ופיתחה את אתריו כנכסי טבע לתיירות.

כמי שהקדיש את חייו המקצועיים לים ולחי הצומחים בו, הוצאתי לאור את הספר "מפרץ אילת מים סוף ועד סופו" שהקיף את כלל הנושאים הנוגעים לטבע והאדם בים סוף. את צילומי הספר הזה - משלי ושל רבים מחבריי, שתרמו לספר, אני מציג כאן מתוך רגשי תודה לדור שאת סיפורו אני מביא כאן.

יעקב דפני – 2022

במצגת: שכרון צמחית סיני // הצצה מעבר לגדר // רוחות מלחמה // מעוללות המלחמה היא // תקרית בתעלה // נופי החוף והמדבר // אטרקציות טבעיות ומחקרם // נופים תת-ימיים // טבע נטו // תרבות האדם ונופיו // חינוך לשמירת טבע וערכי עבר // פרידה מסיני // געגועים

שיכרון סיני – מטפורה וסמים

כחובב טבע החי באילת הכרתי את רוב צמחי המדבר. כיבוש סיני חשף בפנינו צמח נדיר שיש לו כמה מינים בארץ ישראל, ובמזרח סיני מצאנו את קרובו – **שיכרון סיני**. אל הידע עליו התלוותה תווית אזהרה: זהו צמח רעיל, שאינו מתאים להכנת תה בנוסח הבדווי, ולא מעטים היו הטיילים ששילמו את מחיר אי-הזהירות וסבלו מהרעלה. עבורי ועבור בני דורי ייצג הצמח הזה גם את השיכרון שחווינו עם פתיחת מרחבי סיני למטיילים הישראלים, שטיולי סיני היו להם כחוויה מתמשכת, כשיכרון אמיתי. בחרנו בשמו למצגת הנוכחית, שמוקדשת לזיכרונותינו מאז. בין הצמחים שגילינו בסיני היו בנוסף לשיכרון גם פרחים לא פחות יפים, כמו הסחלב **בן-חורש** הגדול הנדיר הפורח בנאות מדבר בקרבת ים המלח, את **החלביב הרתמי**, שהכרנוהו היטב מדרך העפר המוליכה לעמודי עמרם, משם נעלם, ופגשנוהו בסיני. האלבום הנוכחי מורכב רובו מצילומים שצילמתי אנוכי וכמה מחבריי במהלך תקופת הטיולים המדהימים שחווינו בסיני ונכללו בספר "**מפרץ אילת מים סוף ועד סופו**" (הוצ' צ'ריקובר ת"א, 2000). על רשותם לפרסמם כיום אני מודה לצלמים ולכותבים.

הצמח **שיכרון סיני** (מימין) צולם במרחק של 20 ק"מ דרומית לאילת, **בן-חורש הגדול** צולם סמוך לדהב. וה**חלביב הרתמי** במזרח סיני.

צילום זה של מפרץ אילת נבחר לקשט את שער הספר שנכתב עליו

שמיו של מפרץ אילת בהירים וכחולים לרוב אבל העננות הנדירה בימי החורף מסננת את קרני שמש המפציעות בינם וצובעת את הים בצבעים אופטימיים, שהם לנו כתפילה שמפרץ אילת ישמר גם בעתיד כאתר נוף ראשוני כקצה הצפוני של שלוחת האוקיינוס ההודי ים סוף.

שלושים שנה 'עיבדתי' את הזיכרונות שנכללו בספרי שהיה ונותר הספר העברי הראשון הכמעט-יחיד על הטבע והאדם של מפרץ אילת. צילום: מ.שפיגל

עוד צמחים נדירים בסיני

מדבר סיני מהווה חלק מחגורת המדבריות האקלימיים של חצי הכדור הצפוני. הוא מתמשך כלפי הנגב, ולמעשה הנגב הוא חלק ממדבר זה. יחידות הצומח של סיני דומות באופן לאלה של סיני, אך נבדלות מהן בעיקר באקלימן ובבידודן וכמובן בגודל השטח שהן תופסות.

רוב הצמחים הנדירים מרוכזים בנאות המדבר, ולרוב ובכך מייצגים גם מינים המוכרים מחופי ים המלח והירדן. בקרבת החוף ועל השוניות המאובנות בסיני גדלים **צלף רותמי**, **זקום מצרי**, **סהרון משתלשל**, **מיני אשל**, **דקלי דום מצרי** וכמה מינים ממשפחת אסקלפיים: **מסמור סיני**, **מעלה עשן מדברי**, **חלביב רתמי**, **מחומש לולייני**, וכמובן **פתילת המדבר**.

מעלה-עשן מדברי, צמח רותמי המרבה לפלוט עשן רב בעת שריפה, כמרוז בשמו המדעי (פירוטכניקה) המאפיין את נוף השוניות המאובנות בנאות המדבר. צמח גדול תמצאו כיום בקיבוץ סמר, בגן הצמחים המדברי.

בין הצמחים שמצאנו ברמות הגיר של סיני מוצאים עוד צמח מהאסקלפיים, **מסמור סיני** (שבודדים ממנו מצאנו באזור מעלה אילת).

היפה בפרחי סיני

אחד היפים בצמחי סיני שגילינו באותה עת היה הצמח הנדיר **הצלף הרתמי**, צמח שהיה מוכר למטיילי המדבר משמועה בלבד, על עץ אחד שנראה באחד מיובליו של נחל קצב, בחצי הדרך מאילת לבאר מנוחה. בינתיים, גילה אחד מאנשי רשות הטבע את הצמח באתרו וזה חזר למעמדו מאז. כיום תמצאוהו גם ב"פארק הולנד" ששתלה הקרן הקיימת באילת, וכל דיכפין יכולים לראותם. בסיני מצאנוהו ב**ואדי ותיר** ליד נויבה וסמוך לשארם א-שייך, בנעמה.

הצלף הרתמי הוא מיוחד בין שיחי הצלפים, ניכר במיעוט עליו ודמיונו לרותם, בצבע הכותרת האדמוני ופירותיו הכדוריים. צילם יעקב דפני.

ועוד צומח מדברי: סלודורה פרסית צומחת ושורדת כ"זקנה מופלגת" במדבר

את הצמח **סלודורה פרסית** אנו מכירים מנאות המדבר הסובבים את ים המלח. זה לא הכין אותנו למראהו כפי שחזינו בה במניפת ואדי קיד, שם חי במשך שנים רבות עץ אחד, שגזעיו-ענפיו משתרגים על הקרקע עם קומץ עלים, שדי בהם לקיים את המינימום ההכרחי לשרוד.

צילם: יעקב דפני

צילם: אורי פרגמן-ספיר

סלודורה פרסית בנאות המדבר בכיכר ים המלח (כיום מכסה שטח רחב בפארק הולנד באילת) ואילו **בואדי קיד** בדרום סיני מצאנוהו זקן שורד)

במרומי סיני גילינו צמחים נדירים מחדש: אשחר דו-זרעי, מורינגה רתמית ובת-שיקמה

בתחום ישראל היו נדירים למדי, אך בסיני צצו אל מול עינינו המשתאות.

בנחל גשרון עילי, ממש על גבול מצרים, היה עץ מורינגה רתמית יחיד באזור אילת, שבכל שיטפון היו נעקרים רוב ענפיו, שהיו מתחדשים מדי שנה. בסיני היו לא מעטים ממנו, וכיום גם הוא משגשג בפארק "הולנד" של קק"ל באילת.

צילום: אורי פרגמן-ספיר

צילום: יעקב דפני

אישי: כאן התאהבתי בחברתי ובמדבר סיני, בגיחה ראשונה מעבר לגבול ("מבצע קדש", 1957)

כדרכנו משכבר הימים, כל שינוי גיאוגרפי – מלחמה או כיבוש, הסכם שלום ועוד, הביא בעקבותיו את כל עם ישראל "לבדוק את הנחלה" שקיבלנו להפקדה. כך היה בעקבות "מבצע קדש" וגם אחרי "מלחמת ששת הימים" – בשיכון סיני. עם חברתי דאז, חברנו לברית חיים, שכמאמר השיר הוא "מבט ממושך שסופו נכדים". מטיולנו שהתרכז בצפון סיני, נותר קומץ מפרי המצלמה בניחוח נוסטלגי.

בני דורי למדו להכירו במבצע "קדש" הראוי לשמחה. כאן הכרנו לראשונה מדבר ונאות מדבר משמימים שבקושי הצדיקו את נוסח השיר שפיאר מאוחר יותר את מלחמת ששת הימים: "את שארם א-שייך, חזרנו אליך שנית ואת בליבנו תמיד"

אילת האידילית ודקל אפריקני במדבר הצחיח – דקלי הדום של טאבה

הניגוד שבין המדבר הצחיח וצבעי הערב עם זריחת הירח על מפרץ אילת הובלט בעיקר בזכות מיעוט התושבים והראשוניות של שתי צורות הנוף שייצגו את נעורינו באילת הצעירה, הים הרוגע והדקלים הטרופיים בנאות המדבר בגבול סיני, בשנות הששים והשבעים של המאה העשרים.

חוף אילת בערב קסום, הבידור הכמעט יחיד שזכינו לו בלילות הקיץ הלוהט

דקל הדום האפריקני "פטה מורגנה" בגבול אילת-סיני

רוחות מלחמה: איום על חופש השייט במצרי תיראן

ביום העצמאות של שנת 1967, החלה "תקופת כוננות", כששליט מצרים, עבדול נאצר, הכריז על סגירת מצרי תיראן בדרום מפרץ אילת, גרש את משקיפי האו"ם היוגוסלביים - שעסקו ב"אמנות קופסאות הבירה" במחנה בו שוכנו ב"בקעת הירח" על גבול סיני שם שמרו על הפסקת האש והציב תותח בחוף סיני אל מול האי תיראן. היתה זו העילה ליציאתנו למלחמת ששת הימים, ה"קזוס בלי", שהסירה את איום המצור הימי שהוטל על אילת ופתחה את מרחבי סיני ומצרים לספינות מדינת ישראל.

מימין, התותח המצרי שהוצב לחסום את מצרי תיראן אחרי שהושבת, ומשמאל, מבט אל האי תיראן וספינה חוצה את המצרים הנקראים בשמו.

מעוללות המלחמה ההיא: התשובה הציונית

כתגובה לאיום המצרי, הובאה לאילת נחתת שהובאה בחלקים ממרכז הארץ והורכבה על גבול שמורת האלמוגים עוד לפני המלחמה בטרם תושק במימי המפרץ, כדי לחבר בין אילת ושרם א-שייך בדרומו. הכביש לאורך מזרח סיני נסלל כמה שנים מאוחר יותר, והנחתת נשלחה בחזרה. תושבי אילת היו עדים למבצע תרמית: "רכבת אווירית" של מטוסים שבאו, "פרקו תחמושת ואספקה" צפופה שנצפה מעקבה הסמוכה ליצור רושם – שאכן עבד – שאילת מוכנה למערכה, מה שמן הסתם היטה את המצרים והירדנים לשנות את היערכותם למלחמה, מה שגרם ותרם לתבוסתם...

בימי ההמתנה שלפני מלחמת ששת הימים, אפילו תחום "שמורת האלמוגים" על "גדר המוטות" שלה שימש אתר הרכבה לנחתת ששמשה בחודשים לאחר מכן, בטרם נסלל הכביש לאורך החוף המזרחי של סיני, אמצעי קשר יחיד בין אילת לאתרי מזרח סיני.

מעוללות המלחמה ההיא

ביה"ס שדה אילת של החב' להגנת הטבע גויס – על חייליו ורכב השטח שלו לפעילות בט"ש - בטחון העיר וחופה. אני עצמי 'מונית' לשמש "סייר" לשני טנקים ארכאיים מסוג "אם-איקס" שכל העת החליפו עמדות כחלק מתרגיל ההטעיה של צה"ל – שנועד להשלות את תצפיות האויב להאמין שכוח גדול מתרכז באילת,

כך נראו "ערי המפרץ" עקבה ואילת בצפון מפרץ אילת באותה עת. צולם בעת טיסה לאורך המפרץ (שנת 1970)

הג'יפים של סיירת אוגדת אילת (אוגמר 80) במלחמת ששת הימים. מימין, הג'יפ האזרחי של ביהס"ש ביניהם

מעוללות המלחמה ההיא

בספק מבצע ספק טיול, של ביס"ש אילת הגענו וכך גם היינו – פלוגת
הסיור של האוגדה המרחבית 80 - ראשוני כובשי סיני על חוף נויבה.

חוף נויבה – נביעות בשמה העברי – ריקה מתושביה ומטרה למטיילים חיילי צה"ל הראשונים ואדי ותיר רכב וצמח - סהרון משתלשל מהסלעים בנקיק

זה לא כל כך נעים לראות צבא מובס. בתום "ששת הימים" – הרהב והתבוסה

המצרים שילבו בתעמולת המלחמה שנגמרה עם נעליים את 'עקדת יצחק' ואת הבוז שרחשו למשה דיין שתום העין – תחת הכתובת "בשם אללה הרחמן והרחום"

תעלת סואץ בקרבת העיר סואץ – השקט שלפני הסערה <---

גדות תעלת סואץ, סמוך לפתחה הדרומי של התעלה. לא להאמין כל רוחבה של התעלה - שלא היתה חשובה ממנה לשייט העולמי - לא עלה על 100-150 מ'. כיום כבר הורחבה התעלה ובחלקים ממנה נחפר תעלה מקבילה. כדי להפחית את הצפיפות בה. אבל אז:

חייל ישראלי על גדת תעלת סואץ. צולם בעת טיול ראשון של מדריכי החברה להגנת הטבע לסיני שכמעט והסתיים באסון... <---

והסערה 1...

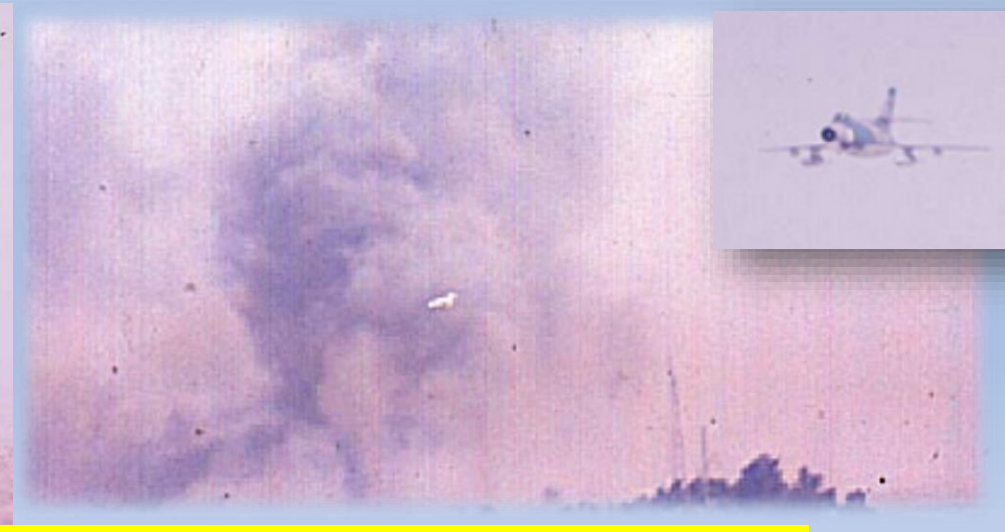
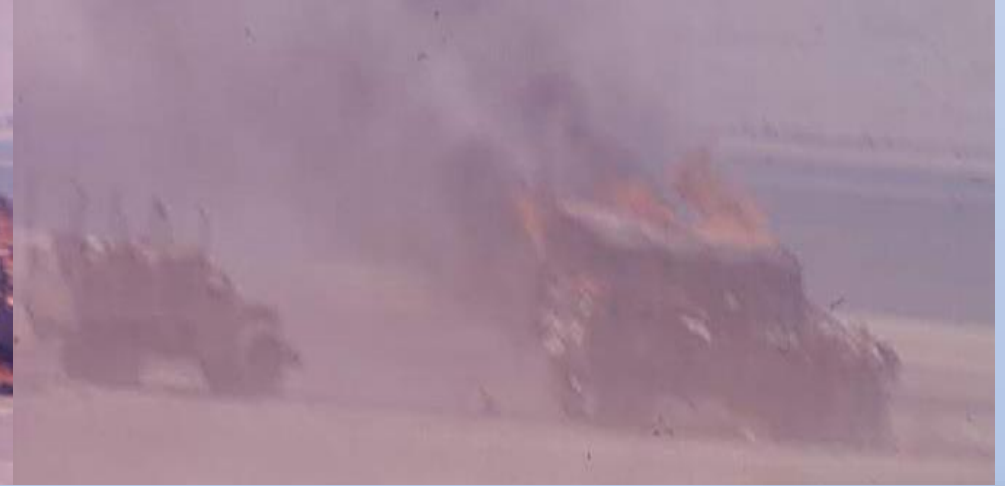
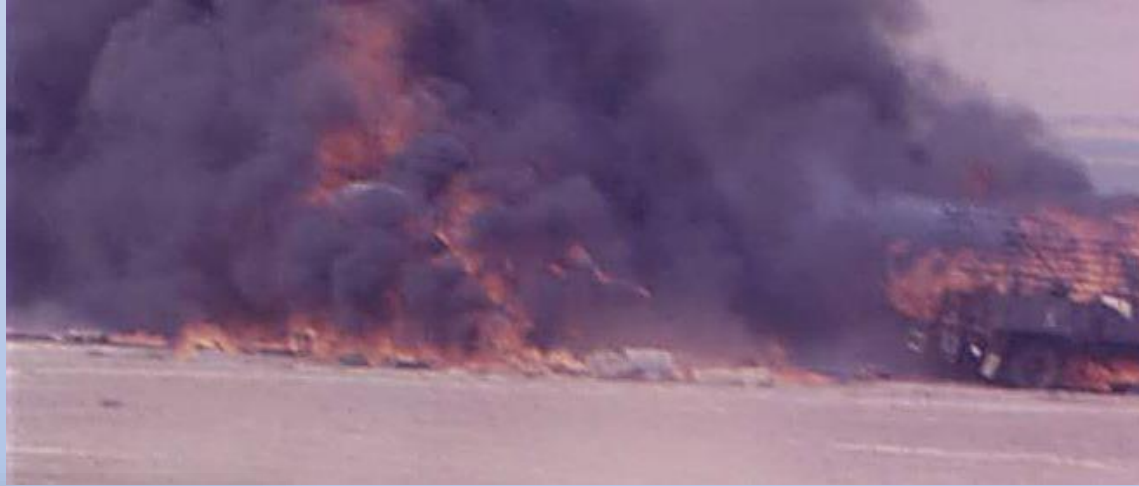
טיול ראשון של מדריכי החברה להגנת הטבע לסיני צורפנו לטיולם של חברי קיבוצי "עוטף עזה" **ניר יצחק וגבולות** ומטיילים ראשונים לסיני. בדרכנו חלפנו על גדות תעלת סואץ והאגמים המרים שבה, כשיעדנו שארם א-שייך ודרום מזרח חצי האי. חברי הקיבוצים ביקשו לחזור מוקדם מהמתוכנן ואנו, אנוכי ובת זוגי שהכרנו את סיני "התנדבנו" להדריכם. בדרכנו חזרה עצר אותנו ירי ותקרית אש עם המצרים. היו שם טנקים, סירות גומי ומטוסים שהפציצו מבנה של "רשות התעלה" **בכברית** – מדרום לאגם המר הקטן – ממנו ירו והפגינו אותנו. **יצאנו בלא פגע**, חוץ מהמכוניות, שנעצרו ושניים מהם עלו באש. בדיעבד, היה זה אירוע פותח את "מלחמת ההתשה"... שהסתיימה כידוע רק לאחר הסכמי השלום בתום מלחמת יום כיפור.

כך זה התחיל – בית הזיקוק בסואץ בוער ואש נפתחת. נעצרים ומתחפרים בגומות חפורות שנותרו מ"מבצע קדש", שבו נלחמו מצריים הבריטים והצרפתים

ובשלהי המלחמה 2...

טיול ראשון של מדריכים לסיני ותקרית בתעלת סואץ. כאמור, הצטרפנו לטיול של קיבוצי "עוטף עזה" ויצאנו לסיני. בדרכנו חזרה החלה תקרית בין הכוחות הלוחמים. **"מה עושים אזרחים בשדה הקרב?"** שאל מפקד הגזרה, האלוף גורודיש. תפסנו מחסה והחלה הפגזת מרגמות, ושתיים מהמכוניות התלקחו – אחת אחרי רעותה ובינתיים – הגיע מטוס סיור ובעקבותיו מטוס קרב צה"לי שהפציץ. לאחר שעה ארוכה, תמה התקרית.

כך זה ממשיך ומצטלם – פגזי מרגמה פוגעים ברכבים, מטוס סיור ומטוס קרב צה"לי 'יורד' על כנרת. צילומים: י. דפני

ובשלהי המלחמה ההיא ... 3

תקרית בתעלת סואץ. מה עושים אזרחים בשדה הקרב? – חילוץ אווירי באמצעות מסוק סופר פרלון של צה"ל - אקורד ראשון למלחמת ההתשה (יולי 1967) וגם ראשון לטיולי סיני שחינכו ולימדו עליה עד לפינויה בשנות השמונים

תקרית באל-כברית 15.7.67 - מחכים למסוק אחרי התקרית

מזכרת - מימיה

שדה הקרב לאחר

תקרית באל-כברית 15.7.67 - המכונית שקבלה פגיעה ישירה

זוהי המשאית היחידה שלא בערה באותה תקרית / ורק המימיה שלי שרדה את התקרית כמזכרת ...

סגירת חשבון - שנים מאוחר יותר (1973)

במלחמת יום הכיפורים (1973) שבנו לכברית כחיילים וחצינו את התעלה ועל גדות "תעלת המים המתוקים" שם מצאנו שלט של מסמך היסטורי המזכיר את תעלת הקדמונים שעברה כמה גלגולים מהנילוס לעבר מפרץ סואץ

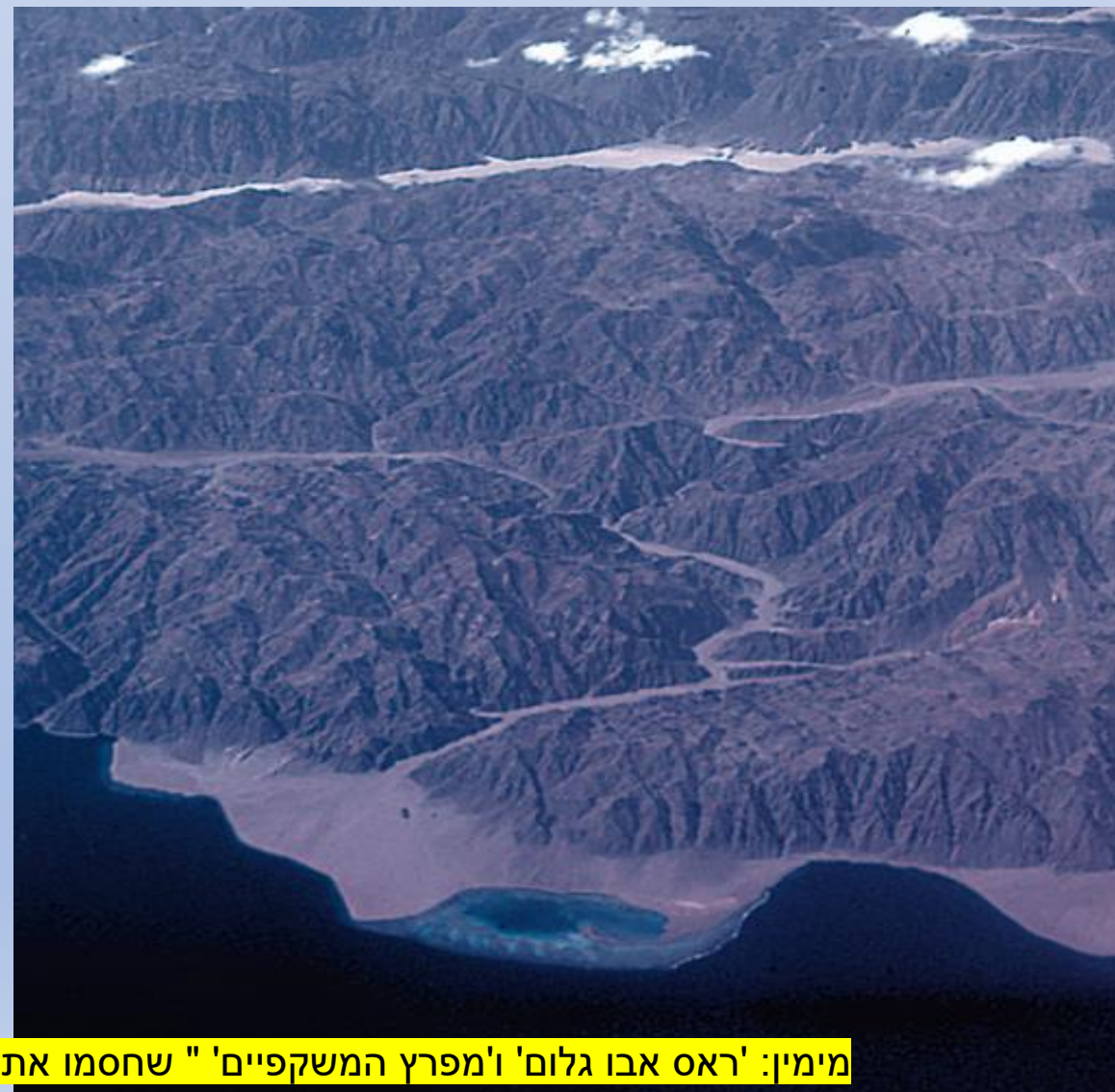
תעלת הקדמונים שקדמה לתעלת סואץ

כבר מימים קדומים ניסו שליטי מצרים לחפור תעלת-מים מהנילוס למפרץ סואץ, שתאפשר לסירות הגדולות ששייטו בנילוס לצאת לעבר הים הפתוח ולחצותו. ראשון חופרי התעלה היה כנראה פרעה **שנוסרת**, מהשושלת הי"ב (מאה 18 לפנה"ס). התעלה נוקתה על ידי **רעמסס השלישי** במאה ה-11 לפנה"ס אך נסתמה מאוחר יותר. על פי הרודוטוס, החל **פרעה-נכו** לחפרה שנית, במאה השישית לפנה"ס, באמצעות 120,000 עבדים. השלימוה, מאה שנה מאוחר יותר, כובשיה הפרסיים של מצרים - המלכים **דרייווש וכורש**. לפי מקורות שונים היה גם חיבור בין אגם תמסח, אליו הגיעה התעלה מדרום, לזרוע המזרחית של הנילוס - הזרוע הפלוסית שיבשה מאז - שנשפכה לים בצפון-מערב סיני, ליד העיר הקדומה **פלוסיון**, דבר שאיפשר אולי לעבור במישרין מים-סוף לים התיכון. עם הכיבוש הרומאי של מצרים, במאה הראשונה לספירה, נקראה תעלת המים מהנילוס לסואץ **נהר טריאנוס**.

מקור: "מפרץ אילת מים סוף עד סופו"

מה שרואים מהקוקפיט – "פריבילגיה" של מדריך...

טייס "אל על" שטייל עימנו פעם בסיני, הניח לי לשהות בתוך תא הטייס ולצלם כמה מהתמונות היפהפיות שצילמתי בעת טיסה מעל מפרץ אילת שמחלון המטוס הצטמק לגודלו האמיתי. מימין, מבט אל אחת מהלגונות היפות של סיני (ראס אבו-גלום).

מימין: 'ראס אבו גלום' ו'מפרץ המשקפיים' " שחסמו את הגישה לנאת דהב. משמאל מבט לעבר צפון המפרץ עד סופו

שרם א- שייך וראס מוחמד ופתח מפרץ סואץ – ממטוס "אל על" בדרך לאפריקה

מבט אל הקצה הדרומי של סיני, ואת חצי האי של ראס מוחמד. בתמונה הימנית **שרם א-שייח**, והמפרץ הרחב של **מרסה בריכה**, המשאיר מעבר צר לקצה חצי האי, המראה את השונית ואת תעלת המנגרובים הצרה, שהיא אטרקציה לעצמה. ממערב נראים האיים בכניסה למפרץ סואץ, בהם האי **שדוואן**, שעליו פשט והשתלט צה"ל במלחמת ההתשה.

מימין: קצהו הדרומי של חצי האי סיני, והאי שדוואן בפתחו הדרומי של מפרץ סואץ. משמאל: ראס מוחמד, מרסה בריכה ותעלת המנגרובים הצרה.

נופי המדבר ושפך נחל דהב וצילום ההעתקים בדרום סיני מהאוויר

אין כמו צילומי אוויר כדי ללמוד גיאוגרפיה וגיאולוגיה. דרום ומזרח סיני נחצים על ידי ואדיות שנוצרו בשל העתקים ושברים גיאולוגיים. אפשר גם לראות ואדיות עתיקים מדור קודם שנחצו על ידי העתקים "צעירים" שבולטים בסחף הבהיר יותר.

נחלי סיני יוצרים "מניפות סחף" שהרוח והזרמים מעצבים את החוף. בתמונה משמאל למטה (2) חורש מנגרוב שבשפך ואדי קיד (1), ממערב מפרץ סואץ (7).

איים בצפון ים-סוף: סנפיר (משמאל) ואיים שמול החוף הערבי של סעודיה

זהו איזור פיתוח עתידי ומול איים אלה מתכננת סעודיה להקים עיר עתידנית בשם **ניאום**, שתהווה מתחרה רצינית לערי צפון המפרץ. יש למה לצפות, ואולי גם להיאבק על שמירתם.

אין כמו צילומי אוויר להמחיש פרופורציה ולהפעיל את הדמיון: רוב האיים כאן הן שוניות אלמוגים שכמה מהן הורמו אל מפלס גבוה ושרדו כשוניות מאובנות.

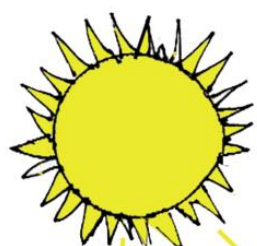
נופי סיני הקרובים – החוף המתפתל של ה"פיורד" ונוף השונית

ככל שמתקרבים לאילת גם החוף וגם השוניות מוכרים וחביבים עלינו. למרבה הצער איננו יכולים להגיע מדי סוף שבוע לנופים שנחשבו בעינינו כמעט כבית. גם הצילומים היפהפיים הם זיכרון חביב, שכן גם השונית לא נראית כך בימינו – באשמת מי? תחשבו על כך...

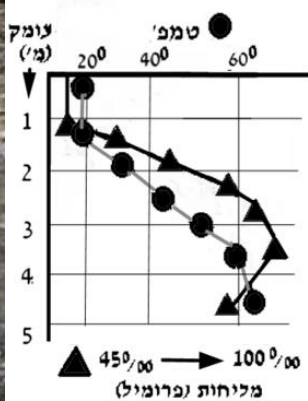

על משמעות השם "פיורד" נהגנו להתלוצץ שכאן קבור הסקנדינבי שמת מצחוק כשסיפרו לו שזהו פיורד טיפוסי. צחוק צחוק, אבל המפרצון פוטוגני למדי.

וזהו כבר טבעי: "ברכת השמש" – דרך קצת מוזרה ללכוד את חום השמש בבריכה טבעית

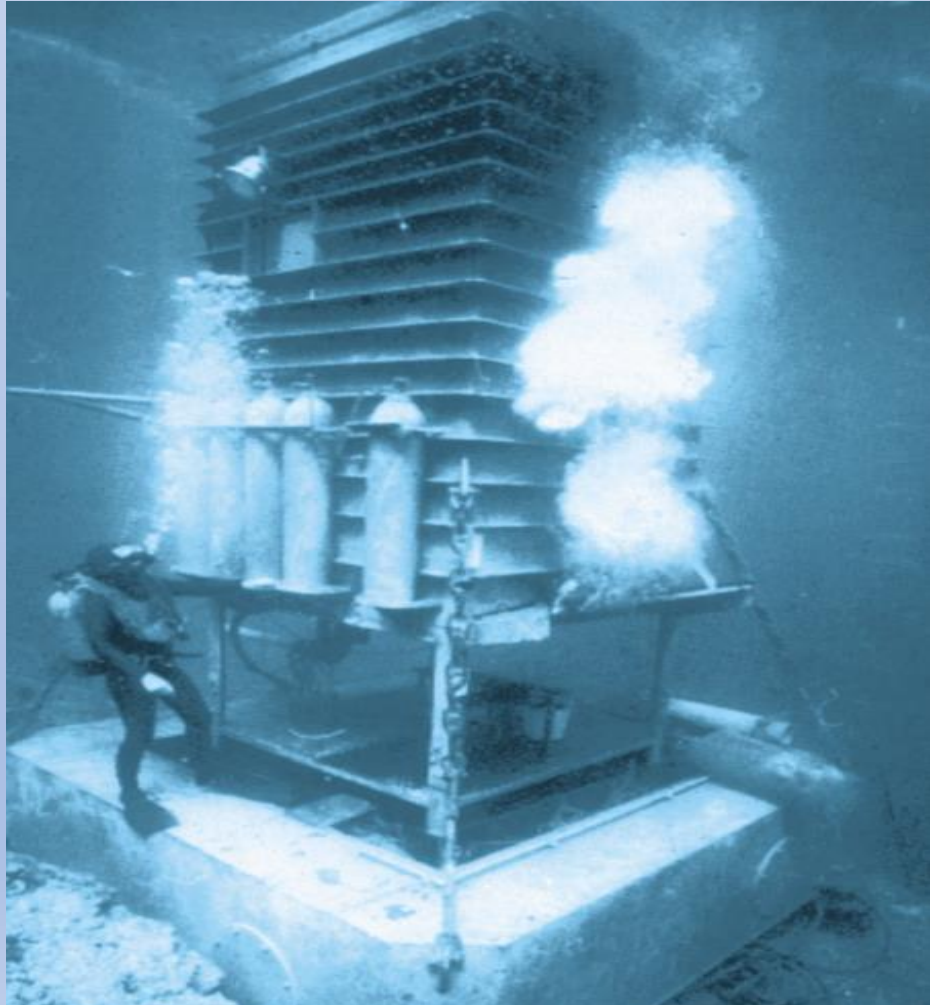
המנגנון שפוענח על ידי מורי, פרופ' פור: מי ים חודרים לבריכה בחלחול קרני השמש מחממים את המים, שבשל מליחותם הגוברת שוקעים לקרקעית ומשמרים את החום המצטבר אפילו בקור החורף. ניסו להפעיל עיקרון זה לחימום מים מלאכותי אך לא צלח.

תופעת טבע – בריכת שמש טבעית מדרום לאילת המנצלת את הציפה של מי-ים קרים מעל למים מלוחים כדי ללכוד את חום השמש כמאגר מים חמים

מחקרי סיני, ואילת בכללה שימשו מוקד לפעילות מחקרית וחידושים טכנולוגיים

מימין למעלה סקר זואולוגי-ימי, ותיעוד של המצאי. למעלה באמצע, צוללת שהופעלה באילת ובסיני וגם עברה. למטה: מיעוט כרישי השונית בשמורת הטבע באילת הוכיח כי לא הכריש הוא הרע בסיפור, אלא האדם

הביטט, תא התבודדות מתחת לפני המים. צילום: H. Fricke

הצוללת "גאון" צילום א. דיאמנט.

סקר ימי בסיני צילום: אונ' תל אביב 1968.

כריש שונית לבן קצוות. צילום: ע. צ'פלין בסיני

צומח יבשתי נושק לתרבות האנשים - התמר היה שם כל הזמן ...

ואדי פִּירָאן הוא נחל מרכזי בדרום מערב סיני. הוא מנקז את אזור ההר הגבוה וערוצו פונה מערבה עד לשפכו במפרץ סואץ. הנחל הוא נחל אכזב, אך מצויות בו נביעות מים, שהן בעצם העתקים גיאולוגיים שחוסמים את הנחל, ומנקזים החוצה את מי התהום שכאן זורמים מתחת למפלס הנחל. ריכוז גדול של נביעות נמצא בנווה פיראן, נווה המדבר הגדול בסיני. כבכל מקום במדבר הזה, התמר המצוי הוא העץ הכי בולט בנאות המדבר בצפון אפריקה ויש ויכוח רב שנים בין אלה שסוברים שמדבר זה הוא מולדתו, לבין אלה המרמזים שהתמר מקורו הוא בגדות הפרת והחידקל והוא יובא לכאן, השאלה על ידי מי ומתי.

התמר מלווה את החופים מחוף דהב שאולי היא די זהב, והנחלים המנקזים את ההר הגבוה, המשופע יחסית בממטרים ועד לשקיעה מול הררי אפריקה

מנגרוב: צומח יבשתי בים

המנגרוב הוא תצורת צומח של עצים ושיחים בחופים רכים ממוצא יבשתיים הגדלים במימי הים במפרץ אילת מספר מיני הצמחים מסוג המנגרוב מעטים. המאפיין העיקרי שלהם הם שורשי האוויר, הבולטים מהשורש כלפי מעלה ונחשפים לאוויר בעת השפל ותפקידם להחדיר חמצן אווירני לבית השורשים. להם גם אמצעים להיפטר מעודפי מלח שבמי הים. יצורים החיים כאן הם מיני רכיכות, דגים וסרטנים המטפסים על ענפי העצים להנות משני העולמות. זוהי טעימה מסביבה טרופית אחרת.

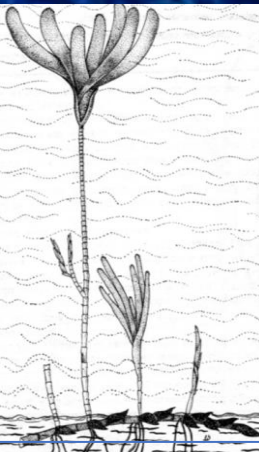
אביצניה ימית

מטלת ביצים של דיר טיסן רומבי שנלכדה בשורשי האוויר של מנגרוב. || עצי אביצניה ימית – סוג העץ היחידים במנגרוב של סיני, כאן, בראס מוחמד

צמחייה ימית במים הרדודים ...

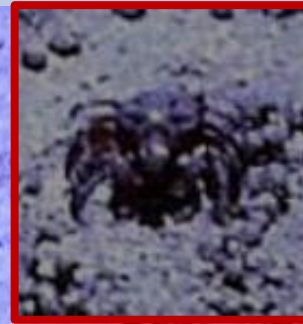
חופי האוקיינוס ההודי והשקט מאכלסים, בנוסף לשוניות האלמוגים, נופי ים וחוף של צמחים שמקורם יבשתי, הנקראים **עשבי ים**. בסיני יש לפחות **שלושה מינים** לעומת אחד בלבד בקרבת אילת. **העציון הריסני** הוא הגדול שביניהם ולו צורת דקל זוטא. המנגרוב הוא בית גידול של עשרות מיני צמחים בחופי האוקיינוס ההודי. בצפון ים סוף יש רק מין אחד, אבל המפגש עימו היווה חוויה נעימה, למרות שסביבת המנגרוב היא טינית וטובענית. בין שורשי האוויר מצאנו עשרות מיני דגים, שמהווים מעין "גנון" לצעירי דגי שוניות.

את עשב הים **עציון ריסני**, פגשנו בחוף ראס בורקה, באילת ועקבה אינו מצוי | על שורשי האוויר של המנגרוב **אביצניה ימית** מופיע **שישן המנגרובים**

החי במנגרובים ובחוף החולי – סרטנים

ארבעה מיני סרטנים נעדרים מראש המפרץ, וליתר דיוק בחוף אילת. האחד **אתת צבעוני** שנקרא לפעמים "**סרטן כנר**", בשל הצבת הענקית שנושא הזכר בעונת הרבייה, והשני **אתת חיוור**, שניהם מוגבלים לנוף המנגרובים. השלישי, **סרטנון מכדרר**, חי בחופים חוליים וטיניים, עוסק בעת השפל בכידור כדורי הבוץ, תוך שהוא מעכל את החומר האורגני ואת הרביעי **שישן המנגרוב** תמצאו על שורשי האוויר (עמוד קודם).

שני מיני אתתים – אתת החיוור שניכר בצבע הבהיר של הצבת, אתת המגוון ומימין סרטנון מכדרר. (בעמוד הקודם - שישן המנגרוב

מחקר ימי גובל ביופי נדיר

יקצר המצע מתיאור שלל מיני הרכיכות והדגים שנמצאו במהלך הזמן הן באילת והן בסיני. לתיעודם, פרסמתי מדריך אינטרנטי ליצורי הים של ראש מפרץ אילת, בו מיוצגות 15 קבוצות חי וצומח ימי, ובסך הכל כ-2000 מינים. כל אחד מייצג מיני רכיכות או דגים שמוכיחים כי סיני ואילת, חד הם. ייפתחו הדפים בעברית בהם מופיעים שמותיהם

תוכינן סיני צילום: יעקב דפני

אונית יפהפיה: צילום: יעקב דפני

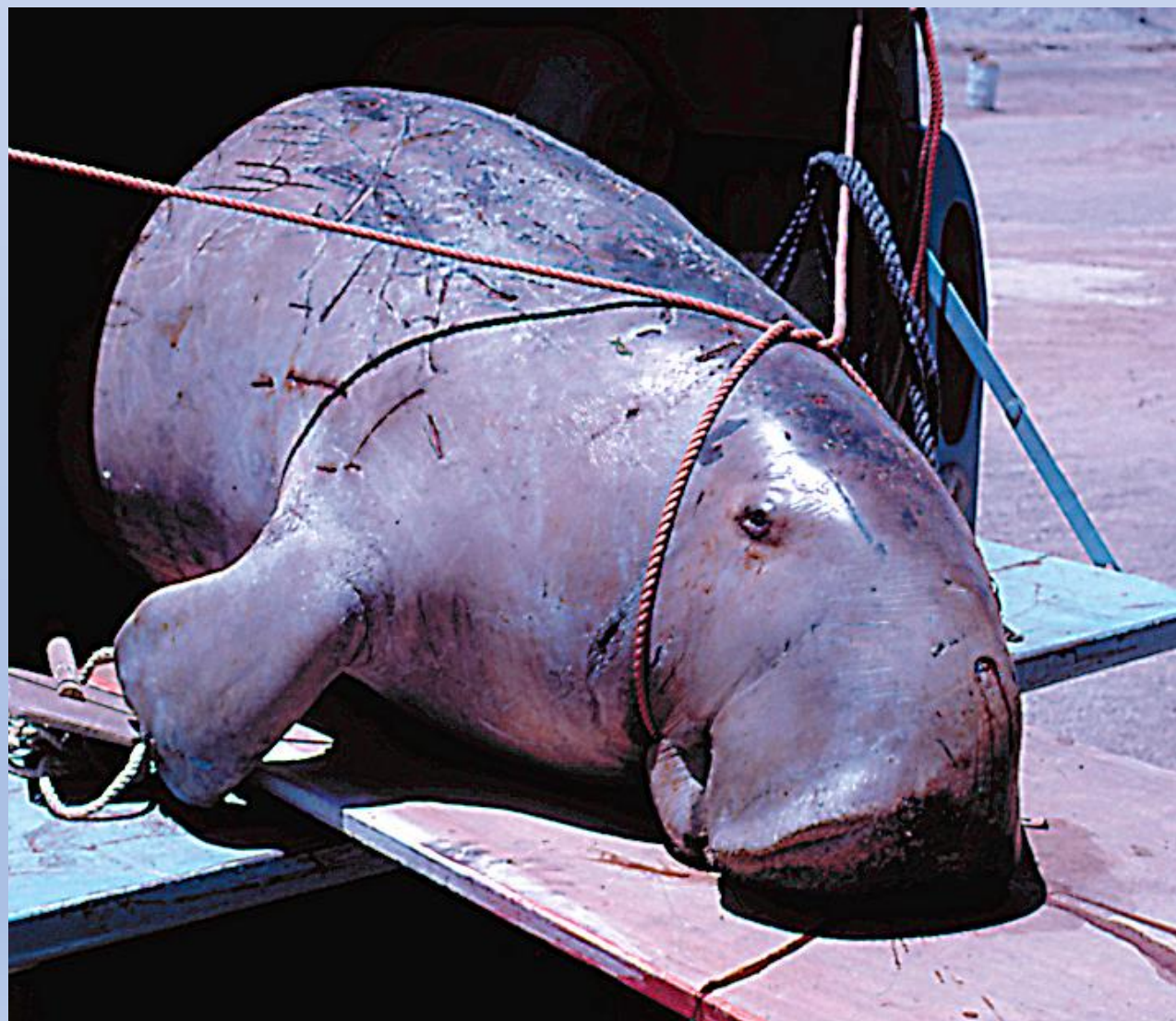
פרת-ים (תחש המשכן בעברית) – ושדות הרעייה שלה בחופי המפרץ

ימון הקשקשים

עציון ריסני – ראס בורקה

כואב לראות חיה כה נדירה, שכל מזונה הם עשבי ים, ובעורותיה ריפדו את המשכן שעליו דרכו כוהני ישראל במדבר. לכדוהו דייגים בסיני ל"טובת המדע"

הבדווים בסיני - שבטים ומנהגים

מבין כ-עשרה שבטי הבדווים בדרום סיני, העיקרים הם המזיינה, שמרוכזים בחוף בקרבת נויבה ודרומה, עליקאת לכיוון אילת, והג'בליה בהר הגבוה. לכל שבט תחום שמשמש לרעייה וגידול חקלאי. אלה שבקרבת החוף, גם דייג. לכל שבט מנהגים משלו.

"מקעד" – מלון אורחים בשוליו של כפר בדוי וחלקות של חקלאות בדווית בנאות המדבר בסמוך לנביעות של מעינות הנוצרים בנחלים היורדים למפרץ

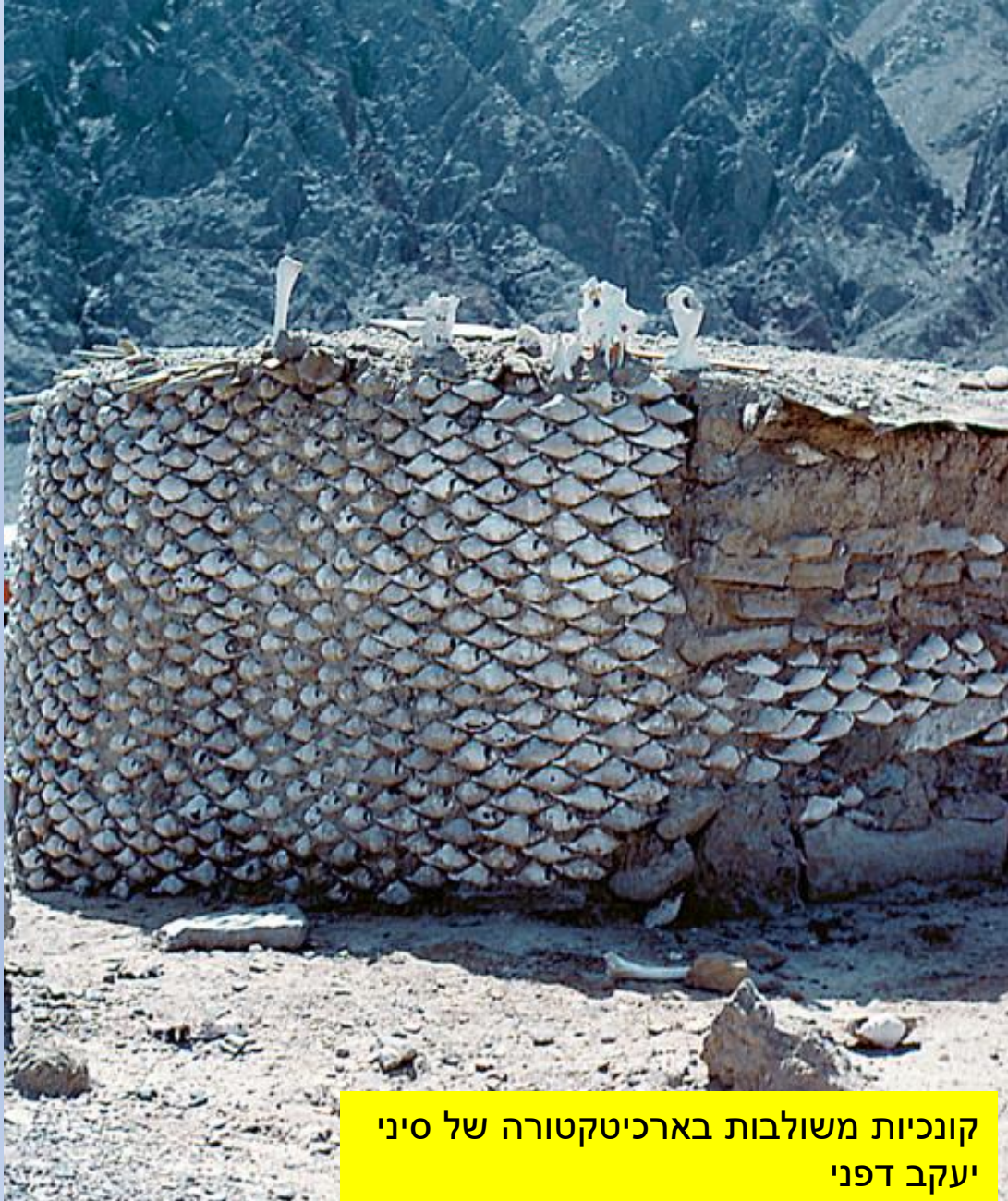
אמצעי התנועה בים ובמדבר ה"ברווזים" – "דקים" ducks

מבין החברות שהפעילו טיולים בסיני במפרץ, ראוי להזכיר את חברי מושב נאות הכיכר ששילבו טיולי מדבר וים, אך בהזדמנות רכשו את המכוניות הצבאיות - מעודפי צבא ארה"ב ושלבו אותן בטיולי ים-מדבר לאורך החוף. כאן הם מצולמים בהשתלמות להכרת הים בסיני, שהצליחה להגיע לכמה מהנתיבים התלולים בחוף המזרחי.

חלזונות למאכל ולבנייה

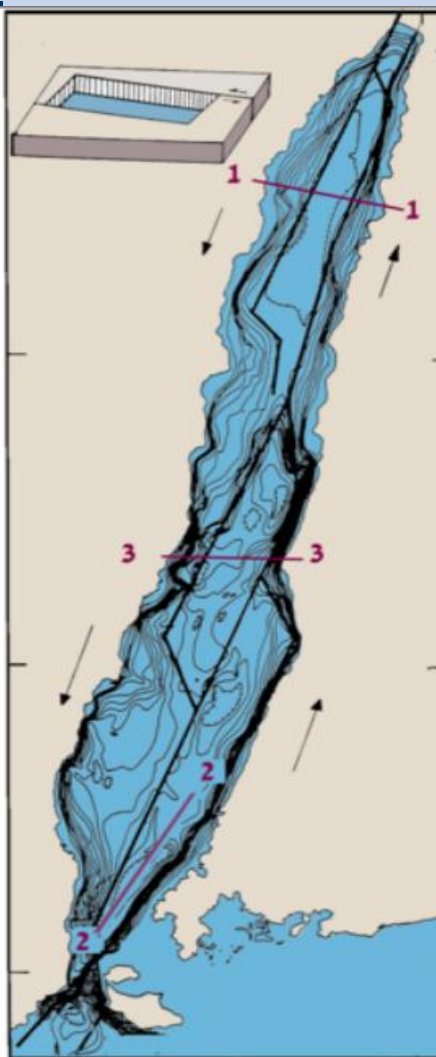
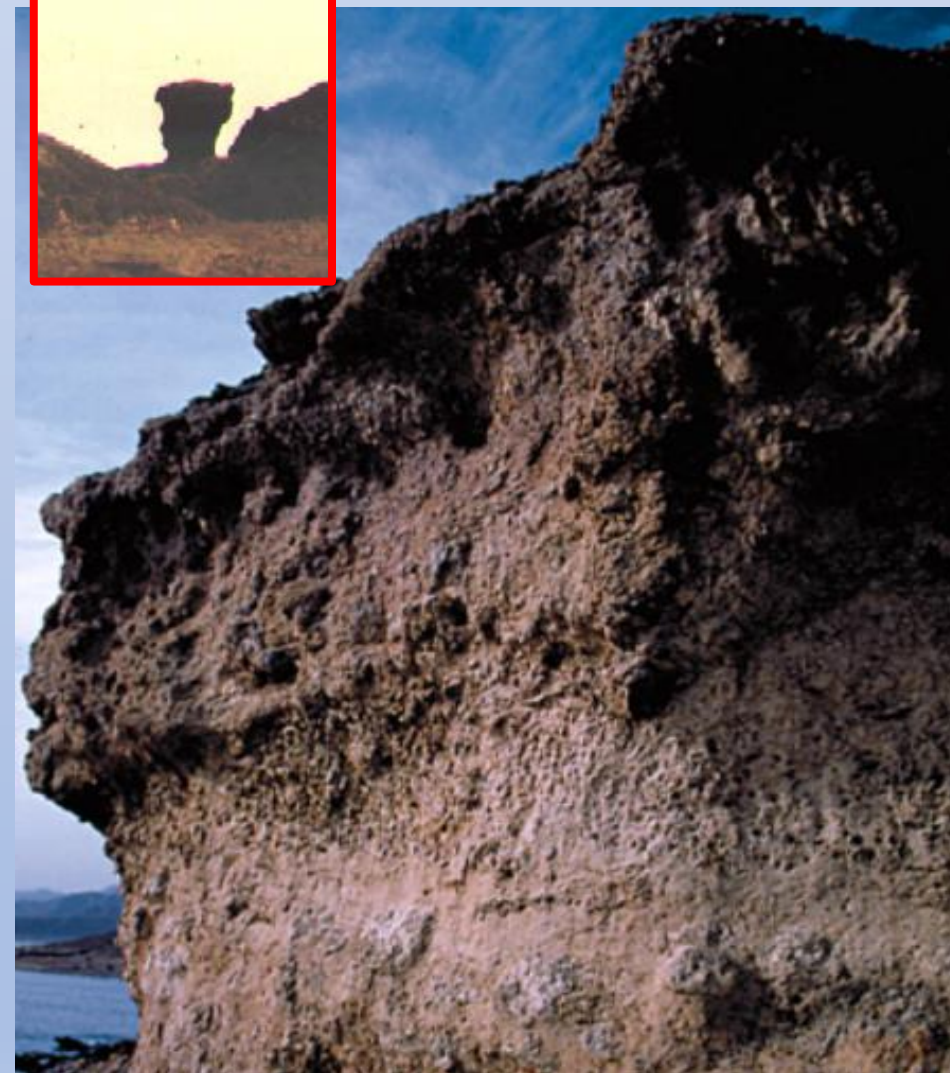
בדווים בסיני לא אוהבים "פירות ים". רכיכה נאכלת יחידה שהיא גדולה למדי והייתה בעבר נפוצה בלגונות החוליות היא החילזון **שבען** – 'אבו סבע' בלשון הבדווים. במקום אחד הם קישטו את קירות בתיהם בקונכיותיו בגמר הארוחה.

קונכיות משולבות בארכיטקטורה של סיני
יעקב דפני

בסיני אפילו הגיאולוגיה נראית יפה יותר ...

רוב סלעי המשקע שהכרנו במזרח סיני הם השוניות שוניות מאובנות שבונות את צוקי ומשטחי הרמה של שארם א-שייך. לימים למדתי שהחוף הדרומי של דרום סיני התרומם מעל מפלס השוניות הנוכחי. במסגרת, דמותו של נשיא ארה"ב ג'ון קנדי

"קמט רובץ" הוא קמר, ששכבותיו צנחו לצידו. לרוב זה כרוך בצניחה של שכבות בשל לחצים, כלומר התקפלות קמר תלול, שצנח אל הצד ונפל על חלקו האחר של הקמט. אחד הגאולוגים הימיים הבולטים, צבי בן אברהם, פענח באמצעות רישומי החזרי קול של קרקעית מפרץ אילת את המנגנון שגרם לחופים משני עבריו לפתוח פערים שהמשכם הן הבקעות לאורך הבקע בין אפריקה וערב.

בסיני אפילו הגיאולוגיה מרשימה יותר ...

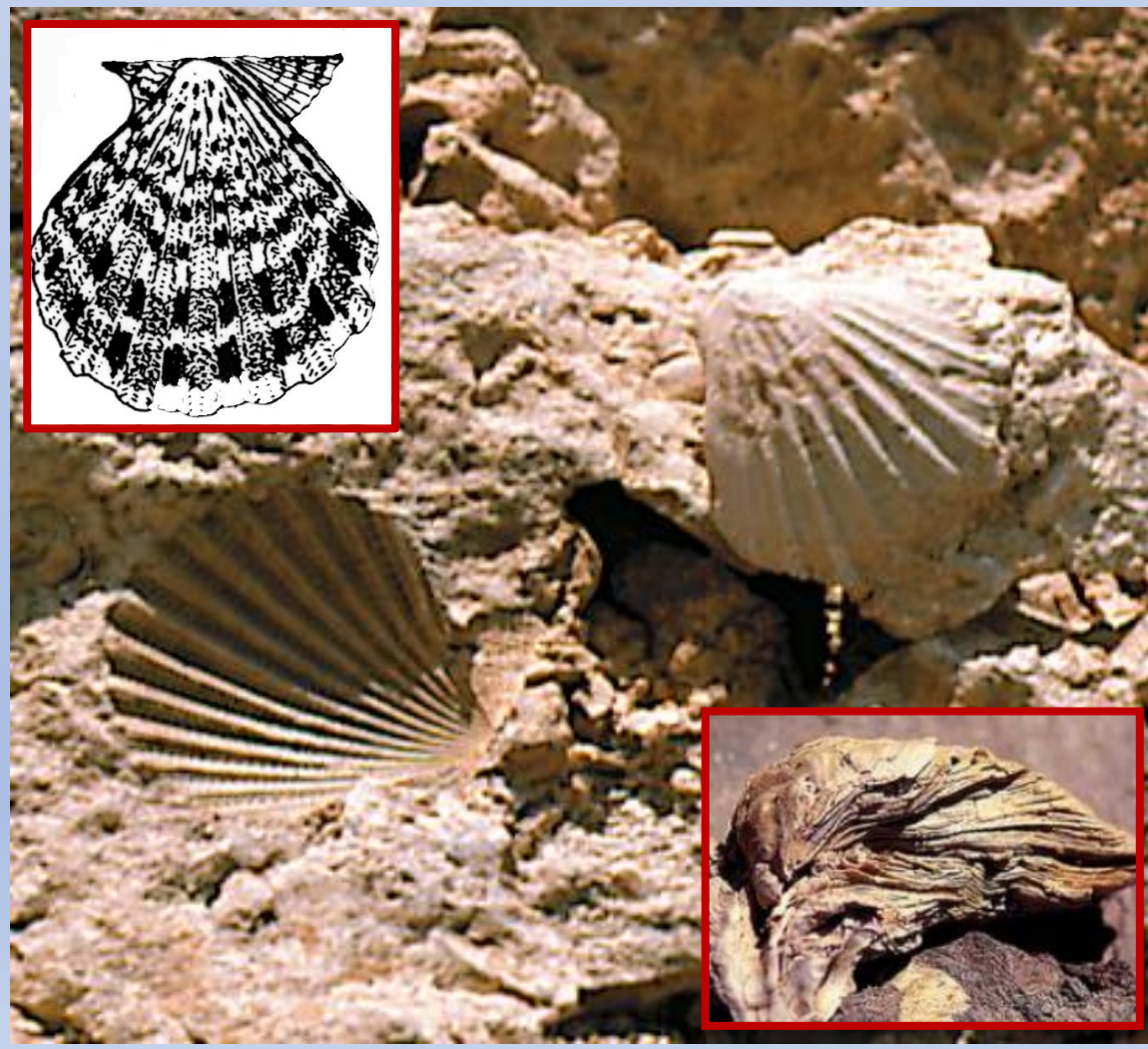

הבליה והסחיפה הם תהליכים מתמשכים של התבלות סלעים יוצרת שכבות סחף על גדות נחלים ומדרונות. חומרים אלה חשופים לבלייה מואצת על ידי מי גשמים שמנצלים את רכות הסלע וחורצת בהם צורות של עמודים שיכולים להגיע לגובה עשרות מטרים (קנה מידה: אדם שסומן בעיגול אדום), בתנאי שבראש עמוד כזה נשמר סלע עמיד, המגן עליהם מפני התפוררות לאורך שנים רבות. שמם הגיאוגרפי של עמודים מסוג זה הנפוצים בתנאי יובש הם **עלמות** (דמואזל בצרפתית) מסקנה – עלמות שימרו על ראשן, לבל ייפול !

סלע מדברי קדום הוא אבן החול הצבעונית. אחוז ניכר מסלעי המשקע הללו מכילים עפרות ברזל, נחושת ומנגן

רכיכות חיות ונכחדות

רב הגוניות של מיני קונכיות השונים הוא אחת הפליאות המזומנות לבעלי העין החדה. לא ייפלא על כן מדוע כל סערה בחוף מביאה לשם עשרות חובבי טבע. חופי סיני היו באותה עת מכוסים בקונכיות רבות, שנאספו כביצים עזובות. צוקי החוף ואפילו האי תיראן המתנשא לגובה של כ- 500 מ' עשויים משוניות מאובנות שבאילת הן קבורות במעמקי הסחף. המאובנים הם ברובם שרידי אוכלוסיות יצורים ימיים לתקופתיהן, כמו צדפת המסרק כמוה חיים כיום בים סוף. (שונה היא האוסטרית היפהפייה שגיאלוגים משערים כי הגיעה למפרץ אילת שהיה בתקופת המיוקן לפני כ- 5 מיליון שנה שלוחה של הים התיכון בים סוף).

חלזונות יפים ושימושיים

רב הגוניות של מיני קונכיות השונים הוא אחת הפליאות המזומנות לבעלי עין חדה. לא יפלא על כן מדוע כל סערה בחוף מביאה לשם עשרות חובבי טבע. חופי סיני היו בעבר הרחוק יותר מכוסים בקונכיות רבות, שנאספו על ידם כביצים עזובות. לכמה מיני חלזונות היה מכסה (שבעברית נקרא גולל), שגדל על החלק האחורי של גוף הרכיכה ואטם אותה מפני טורפים. במותם היה הגולל נפרד מהקונכיה, ונותרו כמאובנים שניכרו עליהם סימני הגדילה. הקונכיות עצמן שימשו כ"בית" נישא לסרטנים נזירים (שכן רק סרטן אחד מתנזר בתוך הקונכיה), שאותו נאלצו לנטוש כשגדלו והוא נותר קטן ממידתם. מיני סרטני נזיר מעלים על גבי "ביתן" שושנות ים צורבות שמהוות חלק ממערך ההתגוננות שלהן, מפני טורפים.

עופות מדבר

החי בסיני אינו מכיר בגבולות, ואינו שונה מהותית מזה של הנגב הדרומי אבל נופי הגרניט של מזרח סיני ונוכחות של מינים שבתחום ישראל לא בלטו מדי השאירו רושם עמוק על מטיילי סיני וחוקריה. נדהמנו מהבורות השוררת בין הבדווים של סיני בכל הנוגע לנחשים כך שכל נחש שהזדמן להם, כולל מינים לא מסוכנים כלל, גרמו לפניקה והערצה לישראלים שמטפלים בהם בלא כל חשש.

צילום: יעקב דפני

חיוויאי, עיט הנחשים מאכיל את גוזלו בנחש || עוזניית הנגב, הגדול באוכלי הפגרים בארץ לא שרדה אצלנו || שרקרקים גמדיים ממתנינים לדבורי הבר.

זוחלים במדבר

גם החי בסיני אינו מכיר בגבולות, ואינו שונה מהותית מזה של הנגב הדרומי אבל נופי הגרניט של מזרח סיני ונוכחות של מינים שבתחום ישראל לא בלטו מדי השאירה רושם עמוק על מטיילי סיני וחוקריה. ככלל נדהמנו לבורות השוררת בין הבדווים של סיני בנוגע לנחשים כך שכל זוחל – גם מינים לא מסוכנים כלל, נראו להם סיבה לפניקה ובריחה והערצה לישראלים שמטפלים בהם בלא חשש.

צילום: עוזי צפלין

תרבויות עבר: כתובות וציורי סלע בצפון סיני (ואדי חג'אג') במזרח סיני

כתובות סלע בסיני נכתבו הן ע"י עולי רגל וסוחרים נבטיים, בהם יהודים (בכתב וציור מנורה מעין חודרה), והן כנראה בני זמננו, ומהם ע"י בדווים. חלק הפרשנויות שניתנו להם הן במחלוקת בין חוקרים ארכיאולוגיים ידועי שם, לבין מטיילים, שריכזו עדויות של האוכלוסייה המקומית. כך או אחרת, הן מעידות על מידת העניין שעוררו – ראו גם בציורים וכתובות מנחל הכתובות בקרבת אילת.

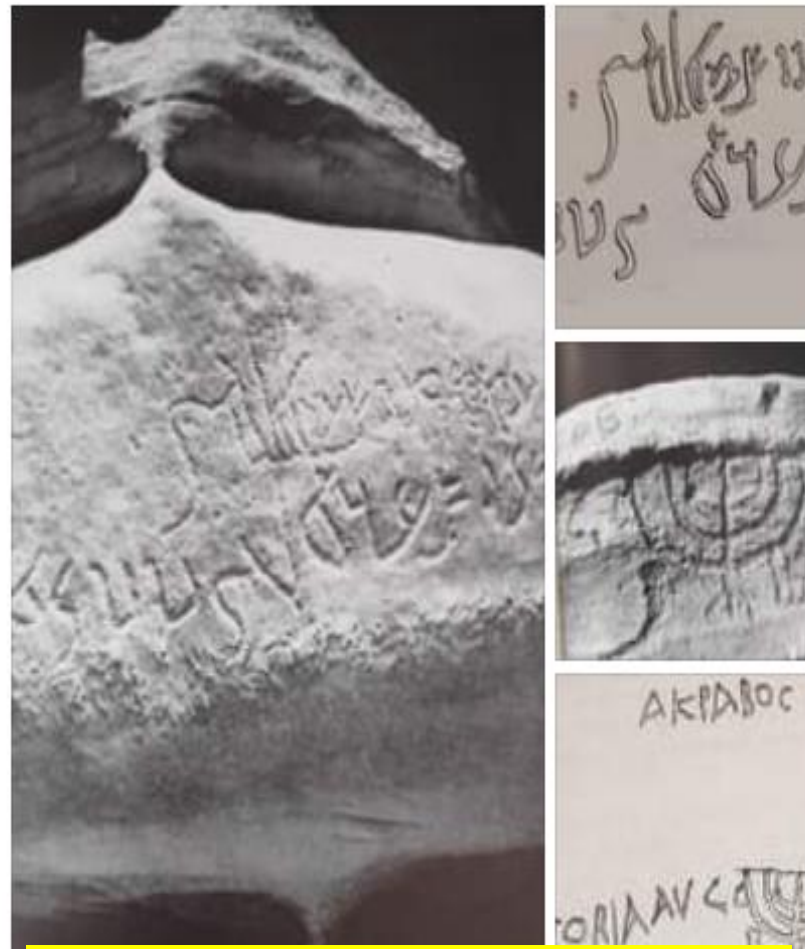

למעלה ומימין, כתובות בעברית קדומות, ומשמאל, ציור "רומנטי" – שתי דמויות נלחמות 'בגלל אישה', בואדי טוויבה וכן ציור של 'אישה יולדת' (?).

אזור נחל הכתובות וההפתעות

עושים הכרות עם השכנים מעבר לגבול

נחל הכתובות וכתובות נבטיות וציורי המנורה

'נחל המפלים' אתגר לביה"ס שדה אילת

ריכוז כתובות נבטיות על קירות הנקיק של נחל הכתובות, מזכיר אדם בשם **עקרבוס בן שמואל ממקנה** (כפר-עיירה בדל'מז' מפרץ אילת מתקופתו של הנביא מוחמד) אולי עובר אורח, סוחר יהודי ששמו נחרט באבן בצירוף ציור מנורה ושופר (מקור: צבי אילן)

רמת סיני ומבנים בחוף בנוואמיס

מימין: מיית ואשוואשי נחל היורד לים גדול מהווה אטרקציה קיצית, משמאל אתרים בשם **נוואמיס** (קברי גל) שגילם מעל 4000 שנה. מפולשים במיקומי כינוס שבטיים

אדם בסיני: עיסוקים מסורתיים

אריגת הבדים שמהם נעשו אוהלי הבדווים בקרבת אילת. מוסיקה בכלי מיתר והקשה מילאו תפקיד חשוב בתרבות הפנאי של הבדואים. צילום: צ. דובינסקי

תרבות האדם: חקלאות, רעייה וצייד במדבר

מדבר סיני הוא חלק ממדבריות שבעבר חיו בהם צבאים וחיות עדר אחרות במספרים גדולים. בכל רחבי אזור זה נתגלו אלפי מתקני לכידה שנחקרו ביסודיות, כששמם המשותף הוא "עפיפונים" או "פוכרת" גילם מגיע לעשרות אלפי שנים. במקביל התפתחה תרבות רעייה שהתפתחה לגידול צאן עזים וכבשים, שלטובתם נבנו מלכודות ללכידת טורפים (נמרים, זאבים וכו') שאיימו על הרועים. המתעניינים מוזמנים לקרוא בספר **"קדמוניות סיני"** (ז.משל וי.פינקלשטיין, הקיבוץ המאוחד 1980)

"עפיפון", מלכודת לצבאים צילום: עוזי אבנר

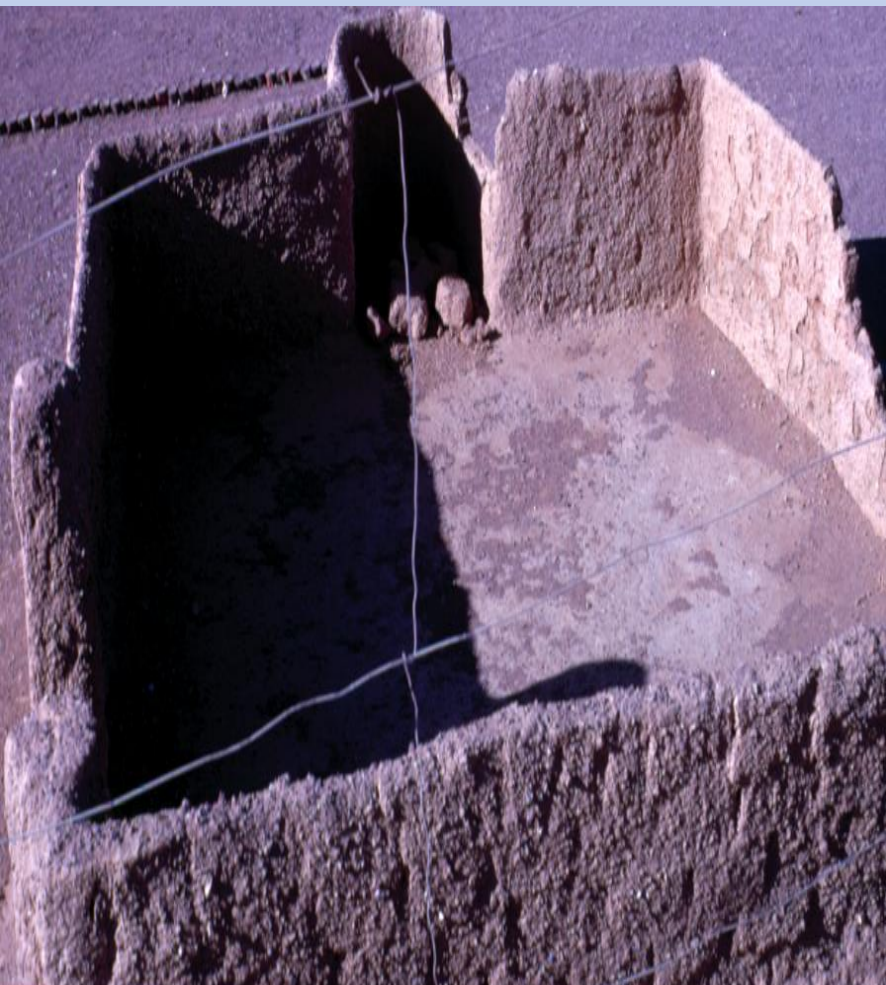
רועת עזים בסיני

מלכודת טורפים "נמרים" אולי

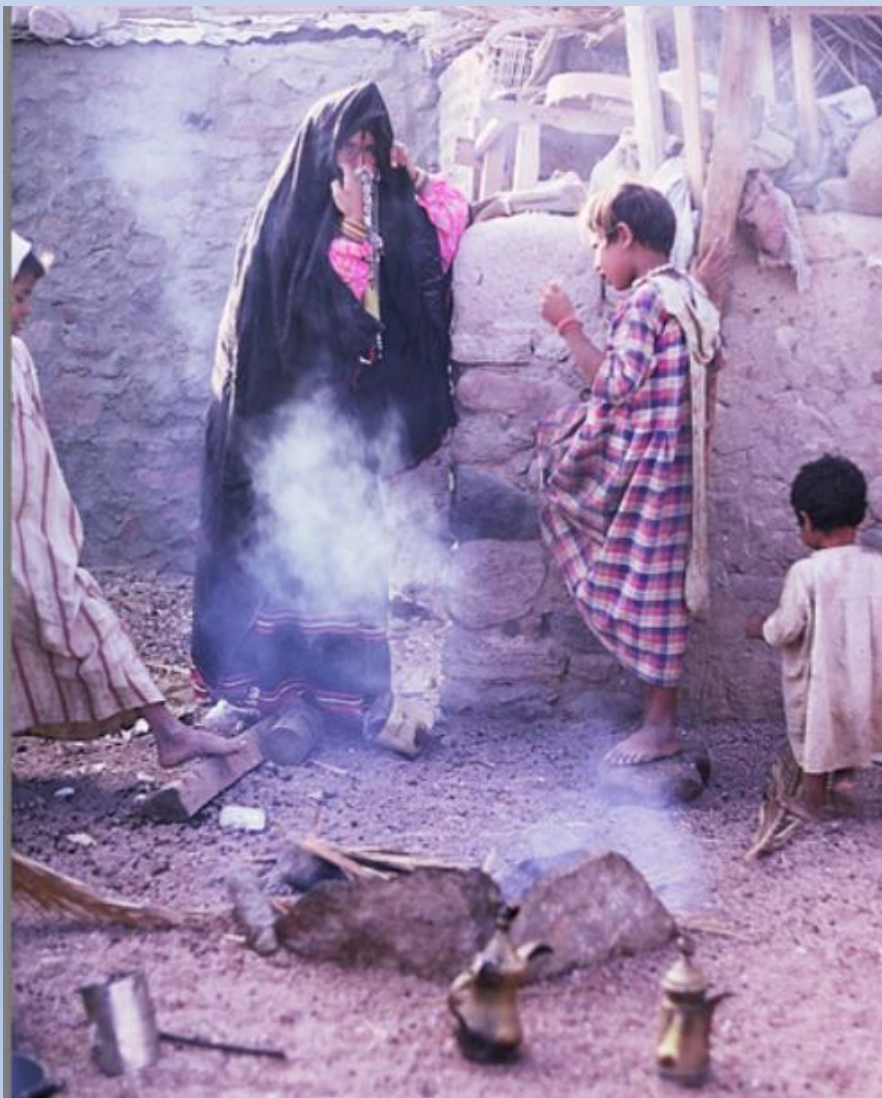
אתרי דת ופולחן

מדבר סיני גובל במצריים ונוביה שבהם התקיימו תרבויות שחלק מהן פלשו לסיני בצורת מקדשי פולחן שגם כיום מהווים מוקד לעלייה לרגל. מקדשים מצריים לח'תחור כחלק במכרות נחושת וטורכיז מאותה תרבות. גם היהדות, הנצרות ואיסלם מיוצגים במקדשים ואתרי פולחן הוא. הספר "קדמוניות סיני" (ז.משל וי.פינקלשטיין, הקיבוץ המאוחד 1980) מייחד מאמרים בנושאים אלה, וגם על התפתחות הכתב העברי.

אתרי פולחן בסיני: מימין, ג'בל צפצפה שסימל את הר סיני המיתולוגי. במרכז, מקדש לאלה ח'תחור ומשמאל – מסגד מעט שנועד לבודדים

מים ומזון של שוכני המדבר

למקורות המים המתוקים חשיבות עליונה לאדם ולחי בתנאי המדבר. חלקם קבוע ובאחרים מהווה חלק מהאירוח והמטבח הבדוי

בתי ספר שדה בסיני – החזון והמעשה

ארבעה בתי ספר שדה של החברה להגנת הטבע הוקמו בסיני, אם נצרף אליהם את ביה"ס שדה אילת שעסק ברוב הזמן בקישור ותיאום עימם: נעמה בשארם א-שייך, "צוקי דוד" בהר הגבוה, וימית, שבה התרכזת לא במעט ההתנגדות לפינוי סיני ורצועת עזה. באחרים ניסו המדריכים לשמר בכל יכולתם את ערכי הנוף לדו-קיום מכבד עם האוכלוסייה - קומץ המעיד על המרובה.

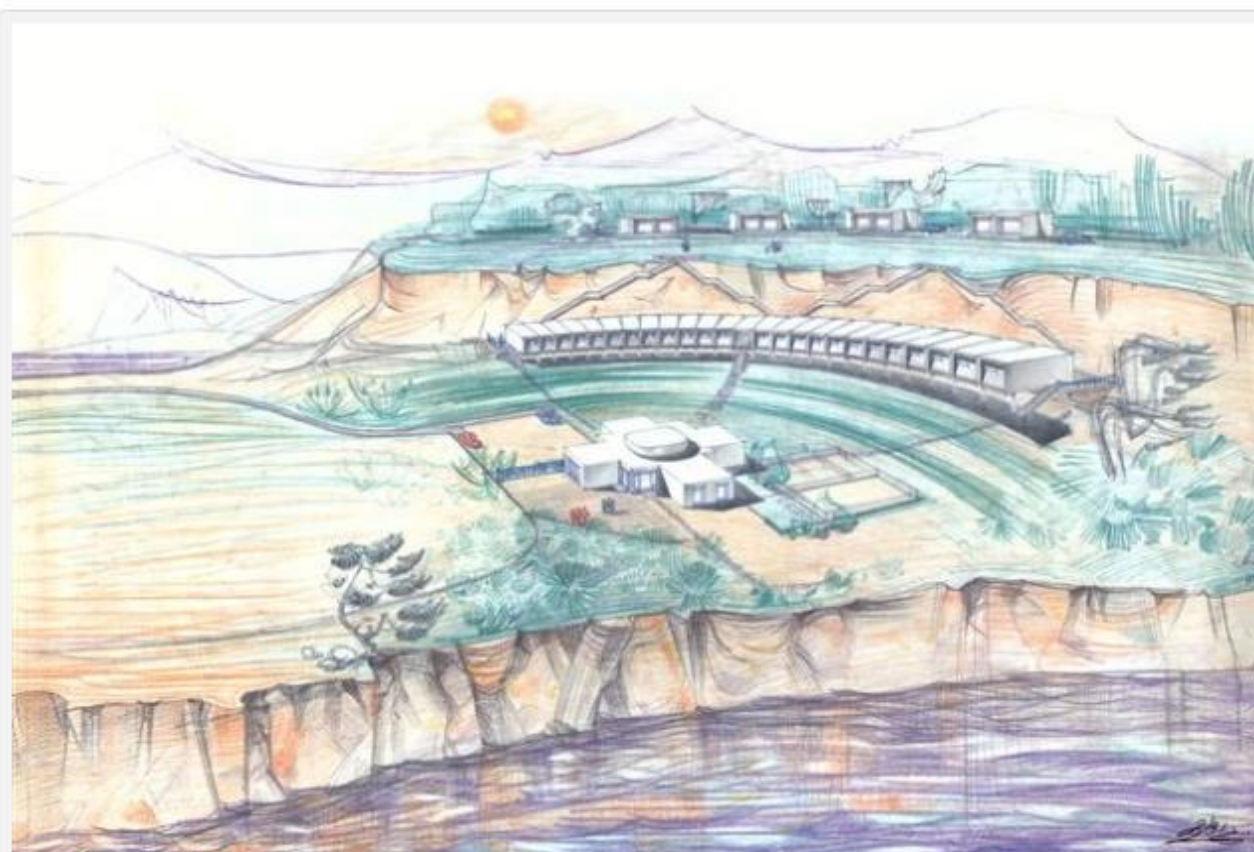
החברה להגנת הטבע

בית ספר שדה צוקי דוד
נרש דוד תמיר - מדומי סיני

הגמל

דרכי רעיתו, ומקומו בחיי הבדווים

אמיר יחיאלי

הסקיצה שיצר האדריכל ישראל גודוביץ והציגה את הרעיון התכנוני. גווני הירוק לא מומשו וכך גם לא המבנה בצורת צלב במרכז המתחם שיועד לרכז שימושים משותפים כמו חדר אוכל, משרדים וכיתות שנבנו בסוף במבנים מתועשים זמינים (באדיבות ישראל גודוביץ)

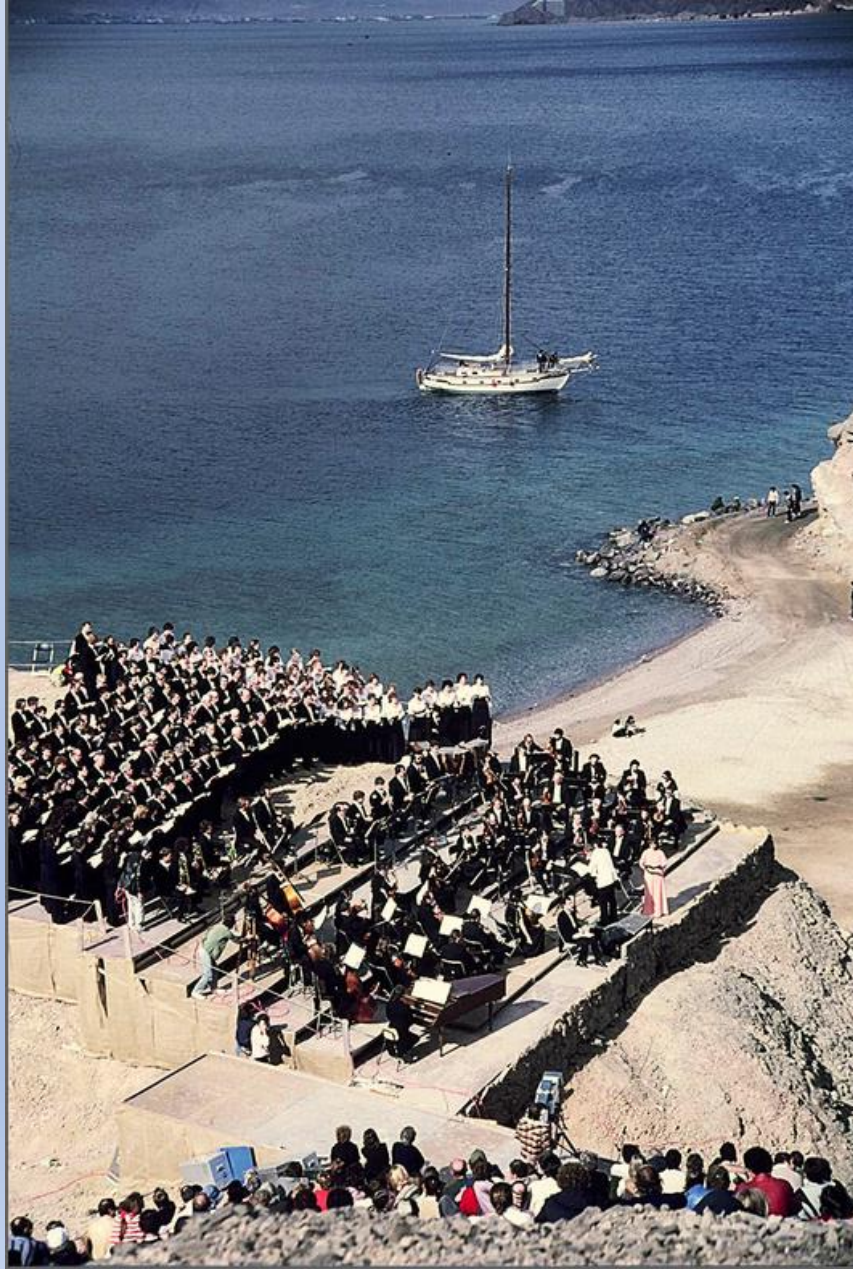

שבחאד לוי (שבו)

מות סאריה היפה

אזרס אבי כנ

פרידה מסיני... בנגינת האורטוריה של הנדל – "ישראל במצריים" (1983)

והעם רואים את הקולות...

מאוחר יותר: געגועים לנופי הבתולים, לגלישה בחול החם ולנעורינו שחלפו להם שם

שלוש אטרקציות למטייל הצעיר: נופים בתוליים של עין חודרה, "זולות" לרביצה על החוף, וגלישת חולות בקרבת החוף שהמוכרת בהם היא ראס בורקה

הערת סיום

יש להניח שלא כל קוראי מצגת זאת יסכימו עם הדגשים המובאים כאן. לבני דורי, ובעיקר חובבי הטבע, המדבר והים היו התקופה שקדמה למלחמת ששת הימים והפעילות בסיני שבעקבותיה **"שיכרון סיני"** במלוא הדו-משמעי של מובנו. המפגש עם הטבע של סיני נתן אותותיו על דור שלם של ישראלים. אפילו החיילים ששהו בסיני, שהנופים של סיני, החי והצומח הפראים והאוכלוסייה הבדווית שבלא כוונת תחילה נרמסו – אין לי ביטוי קל יותר – על ידי תרבות ותת-תרבות שהביאו איתם התיירים והמטיילים שהשפיעו לא במעט על האוכלוסייה הבדווית. הייתה זו שעתם היפה של בתי הספר שדה של החברה להגנת הטבע ופקחי רשות הטבע ומדרכי הטיולים, ניסו לממש ב"התנחלותם" בסיני ערכי תרבות של אהבת הטבע ואדם, ידע אתנוגרפי ודו-קיום עם תושביו. לא מעטים מהם נדדו בעקבות חוויותיהם בסיני לארצות אפריקה ואסיה-אוסטרליה בניסיון לממש את הרעיונות שהגו, או ספגו בשהותם כאן. ספרים לא מעטים נכתבו על תקופה זו על הטבע, בהם מדרכי תיירות. התרבות – רשות הטבע ובתי הספר שדה של החברה להגנת הטבע הקדישו מחקרים רבים והטיפו לשמירה על הטבע והרעיונות והחזון שנבטו בתקופה ובמיקום ההם. גם צה"ל ה"כובש" ניהל את השלטון בנדיבות יתרה, שהקדימה את זמנה. אני העליתי את רשמי החוויות של שיכרון סיני שלי בספר **"מפרץ אילת מים סוף ועד סופו"** שרוב התצלומים והידע שצברתי בסיני סביב סיני מובאים באלבום זה, שהיא מחווה לכל אלה. אני מקדיש מצגת זו לכל בני דורי שחוו, כל אחד על פי דרכו וחינוכו, את **שיכרון סיני**, ולאלה שלא שרדו או כבר אינם איתנו.

ספרים על סיני כתבו שבתאי לוי, בדגש על התרבות והסיפורת האותנטית של הבדווים. הארכיאולוגיה של אתרי סיני נחקרה על ידי זאב משל, אבנר גורן ועוזי אבנר. הספר **"קדמוניות סיני"** שנזכר לעיל מקיף את הנושאים הארכיאולוגיים והאתנוגרפיים גם המחקר הגאולוגי ונושאים אחרים קודמו בעת הכיבוש על ידי חוקרים ישראלים בספר **"סיני"** בהוצאת משרד הביטחון. חשוב לציין שעם פרוץ השלום ופינוי סיני הוחזרו למצריים כל הממצאים הארכיאולוגיים ומידע רב שנצבר במחקרים אלה.

יעקב דפני